

בענין נאמן עלי אבא

אברהם גארדימער

הנה פליגי הראשונים בדין קבלת קרוב או פסול (נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך נאמנים עלי שלשה רועי בקר וכו' - סנה' כד. ושם:) אי קיי"ל לחכמים דאין יכול לחזור בו בענין שקיבל פסול כבי תרי. רש"י (שם: ד"ה דקבליה), הרמב"ם (הל' סנה' ז:ב) והר"ן (סנה' שם ד"ה א"ר דימי) ס"ל דקיי"ל לחכמים דאין יכול לחזור בו אפי' כשקיבלו כבי תרי, ותוס' (שם ד"ה אמר רב דימי), הרא"ש (סנה' ג:ד-ה) והרמ"ה (יד רמה לסנה' שם ד"ה מתני') ס"ל דקיי"ל לחכמים דאין יכול לחזור בו רק היכא דקבלי' כבי חד, דאיכא רק חדא לריעותא; מיהו היכא דקבלי' כבי תרי, דאיכא תרתי לריעותא, קיי"ל לחכמים דשפיר יכול לחזור בו, לשי' הני רבואתא.

והי' נל"ב דפליגי בענין יסוד קבלת קרוב או פסול, אי הוי מטעם השתעבדות להגברא דהקרוב או הפסול, או אי הוי מטעם התחייבות לפסקי'. אי הוי מטעם השתעבדות להגברא דהקרוב או הפסול, מי יימר דסמכו דעתייהו דבעלי הדין להשתעבד לגברא דאית בי' תרתי לריעותא ואינו דומה לב"ד כשר או לעדים כשרים כלל, לא בכשרות ולא במנין; משום הכי, יכול בע"ד לחזור בו. מיהו, אי הוי מטעם התחייבות לפסקי', שפיר אין בעה"ד יכול לחזור בו, שהרי יסוד קבלתו הי' להתחייב לפסק שהוא פסול (מקרוב או פסול), ואין פרטי פסלות הגברא עיקריים.

הנה פסקו הראשונים כחכמים אליבא דרבא (שם כד:), שאם קיבל עליו קרוב או פסול לפני גמר דין יכול לחזור בו, ולאחר לאחר דין אינו יכול לחזור בו; ונקטו דהכי דינא בין במחול לך בין באתן לך. ופסקו נמי כחכמים במתני' (שם.), שאם היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך אין יכול לחזור בו, ופליגי אי קבלת חיוב שבועה זו בב"ד חשיבא גמר דין, או אי לא חשיבא גמר דין עד דישתבע, או עד דיפטרוהו או יחייבוהו ב"ד בתר דישתבע; ע"ש בתוס' (כד: ד"ה שלח לי'), בנמ"י (ד. בדהרי"ף ד"ה וכתבו הראשונים) וביד רמה (כד: ד"ה ולענין). ופסקו הראשונים ג"כ כשמואל (כד:), שאין לאחר קנין כלום, שאם בעה"ד עשו קנין לקבלת קרוב או פסול, חל דין של יכול לחזור בו מיד, אפי' לפני גמר דין.

לכל הני ראשונים, כשאין קנין, אינו יכול לחזור אחר גמר דין, אפי' אם חייבוהו ב"ד ועדיין לא שילם, ולכאורה אפי' אם קיבל א' מבעה"ד לישבע בחיי ראשו ולשלם או ליפטר, וגמרו את הדין שכך ישבע אם רוצה בכך, ועדיין לא נשבע; כיון דגמרו את הדין, אינו יכול לחזור בו ולא בעינן עוד מידי.

מיהו, עי' ברמב"ם (הל' סנה' ז:ב-ג): מי שקבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דין בין להיותו עליו עד אפילו קבל אחד מן הפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כשלשה בית דין מומחין לדון לו... אם קנו מידו על זה אינו יכול לחזור בו ואם לא קנו מידו יש לו לחזור בו עד שיגמר הדין. נגמר הדין והוציא הממון בדין זה הפסול או בעדותו אינו יכול לחזור בו... וכן מי שנתחייב לחבירו שבועה בבית דין ואמר לו השבע לי בחיי ראשך והפטר או השבע לי בחיי ראשך ואני אתן לך כך מה שתטעון... נגמר הדין ונשבע כמו שאמר לו אינו יכול לחזור בו וחייב לשלם. עכ"ל לפי גירסתנו.

הנה הוסיף הרמב"ם דלא חשיב גמר דין עד שיוציא הממון או עד שישבע **לאחר** שיפסקו את הדין, דלא כשאר ראשונים. וצ"ב.

ע' ברמב"ם בפ' יא מהל' עדות, שתיכף אחר גמר ביאורו את פסולי עדות מדבריהם (שפסולים משום שהם בחזקת רשעים או שהם חשודים לשקר בעדותם), מבאר את דין עד אחד (הל' ז): עד אחד נאמן באיסורין אע"פ שהוא פסול לשאר עדויות... אבל החשוד על דבר אינו נאמן על שלו... ע"כ. וממשיך הרמב"ם שם (הל' ח-ט) לבאר עוד פסולי וגדרי עדות בנוגע למלכי ישראל, כהן גדול, מוסרים, אפיקורסים וכו'.

ברור שפסול עד אחד לשאר עדויות אינו פסול ממש כמו פסול הגוף, אלא אדרבה, ע"א כשר הוא אולם אין עדותו מתקבלת לשאר עדויות. וה"נ נ"ל בנוגע לשאר פסולי עדות, דכללינהו הרמב"ם בהדי פסול ע"א, דס"ל דאין להן פסול ממש כמו פסול הגוף, אלא רק דאין עדותן מתקבלת. וכן דבריו בספר המצות: מצוה רפ - הזהיר הדיין **שלא לקבל** עדות בעלי עבירה... מצוה רפז - הזהיר הדיין **שלא לקבל** עדות הקרובים... מצוה רפח - הזהיר הדיין **שלא לחתוך העונשים או לחייב ממון** בעדות עד אחד... ע"כ.

לפי זה, ששי' הרמב"ם היא שאין חלות פסול על עדים פסולים, אלא שכל "פסולם" הוא רק שאין עדותן מתקבלת, נ"ל דס"ל דדין נמצא א' מהם קרוב או פסול (מכות ה:): אינו דין **בכת** אלא **בעדות**, כלומר שאין חלות פסול גברא על א' מחברי הכת שפוסלת את הכת כולה, אלא שגזרה תורה שאם עד א' פסול, אין העדות שהשתתף הוא בהגדתה כשרה. זהו דין **בתהליך המשפט**, לשי' הרמב"ם. וה"ה גבי דיינים, שהוקשו בכשרותם לעדים וחמורים מהם (נדה מט.).

ע' בסנה' כו: דאמר רבא דגזלן דרבנן בעי הכרזה (ואינו פסול קודם להכרזה); והכי הלכתא. ביאר הרמב"ם (הל' עדות יא:ו) שמכריזין עליו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אולם ביאר רש"י (סנה' שם ד"ה הכרזה בב"ד) שמכריזין עליו בב"ד, כלישנא דגמ', וכן כתבו הרא"ש (ג:יא), הנמ"י (ה. בדהרי"ף ד"ה אמר רב יהודה) והרמ"ה (יד רמה שם ד"ה ואמר ר' אבהו). ונ"ל דפליגי בענין מהות הפסול של עד פסול. רש"י, הרא"ש, הנמ"י והרמ"ה ס"ל דהפסול הוי **חלות בגברא** של העד, ולהכי בעינן הכרזה דווקא בב"ד, שבזה קובע ב"ד את חלות הפסול על העד. מיהו, ס"ל להרמב"ם דאין הפסול חלות בגברא אלא דין של **אי-קבלת עדותו**, כפי שיטתי' דלעיל, ולהכי מכריזין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כדי שידעו הכל שאין להשתמש בעד זה.

יוצא מזה הבנה חדשה בדין נאמן עלי אבא לפי שי' הרמב"ם, שהרי לשיטתו אין כאן דיינים פסולים או עדים פסולים, אלא יש כאן דיינים או עדים שאין דינן או עדותן מועיל בתהליך המשפט. להכי, ס"ל להרמב"ם דלא שייכא הכא השתעבדות לדייני או לסהדי פסולי או התחייבות לפסק דין פסול, שהרי אין כאן שום חלות פסול שראוי "להסיר" או "לתקן" ע"י השתעבדות או התחייבות; אדרבה, כיון **שהעיקוב הוא בתהליך המשפט**, שיש לדין הדיינים או לעדות העדים דין אי-קבלה בנוגע לתהליך משפט, "תיקון" הדבר נעשה ע"י **הסכמה לתהליך משפט שונה וחדש** שכן מועיל בו דין או עדות של דיינים או עדים הללו. כלומר, דין של נאמן עלי אבא, לשי' הרמב"ם, הריהו הסכם בין הבע"ד לעסוק בתהליך משפט אחר, שיועיל בו השתתפותם של דיינים או עדים פסולים. משא"כ לשאר הראשונים שנזכרו, דכיון דס"ל דאיתא חלות פסול על הדיינים או על העדים, וממילא על פסק הדין ג"כ, ה"תיקון" לזה בתורת דין של נאמן עלי אבא היינו מחילת הפסול ע"י השתעבדות לדיינים או לעדים הפסולין או ע"י התחייבות לפסק דין

הפסול היוצא מדין. (ונ"ל שענין דור לי בחיי ראשך, שמקושר לענין נאמן עלי אבא ובאמת יכול לפעול ע"י השתעבדות, התחייבות או הסכמה, פועל כמו ענין נאמן עלי אבא, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה.)

ע"פ הנתב', שפיר אתו דברי הרמב"ם בהל' סנה' (ז:ב-ג) במאי דבעו הוצאת ממון (או מחילת התביעה, לכאורה) או שבועה לאחר גמר הדין בענין של נאמן עלי אבא ("נגמר הדין **והוציא הממון** בדין זה הפסול או בעדותו אינו יכול לחזור בו... נגמר הדין **ונשבע** כמו שאמר לו אינו יכול לחזור בו וחייב לשלם"), והיינו משום שבניגוד להשתעבדות לפסולים או התחייבות לפסק דין פסול, אין להסכמה לתהליך משפט שונה וחדש **גמירת דעת מחייבת**. השתעבדות לדיינים או לעדים פסולים או התחייבות לפסק דין פסול היינו ממש **קבלת מחייב**, וכיון שנגמר הדין לפי קבלת המחייב, נגמר דעת בעה"ד לדבר ואינו יכול לחזור בו. משא"כ בנוגע להסכמה לתהליך משפט שונה וחדש, שאין כאן קבלת מחייב אלא הסכם או קבלה רק לתהליך משפט, ולכן אין גמר הדין עצמו גומר את דעת בעה"ד לשום מחייב; ע"כ ס"ל להרמב"ם שעדיין יכול לחזור בו. מיהו, כשהוציא ממון (או מחלו) או נשבע כסיכום לגמר הדין, שהרי יש עכשיו חלות הלכתית המשתייכת לגמר הדין, ס"ל להרמב"ם דאינו יכול לחזור בו, דהשתא חל דינא לגמרי ונגמר הדבר.